

До 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.058>
УДК 061.2(477.83-25) «18/19» (091)

Микола ЛИТВИН

доктор історичних наук, професор,
завідувач центру дослідження українсько-польських відносин,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів, Україна)
lytvynmr@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1010-2329>

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЧИННИК ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА (КІНЕЦЬ ХІХ — ПЕРША ТРЕТИНА ХХ ст.)

Мета — продовжити реконструкцію суспільно-політичного контексту становлення та діяльності Наукового товариства імені Шевченка наприкінці ХІХ — в першій третині ХХ ст., про який прямо чи опосередковано писали тогочасні діячі, сучасні дослідники, члени НТШ. **Актуальність** зумовлена станом історіографії питання, в якій недостатньо показано суспільно-політичний чинник діяльності НТШ, насамперед у міжвоєнний період. Автор уважав за необхідне продовжити утверджувати думку про те, що науковець не має права стояти осторонь суспільно-політичних і воєнних подій в Україні та світі, особливо нині. Важливість висвітлення суспільно-політичного контексту діяльності вказаної інституції актуалізує відзначення 150-річчя її заснування. **Теоретико-методологічне підґрунтя** вибудоване на принципах історизму, багатомірності, системності, неупередженості, всебічності. Це сприяло подоланню деяких історичних кліше про неможливість поєднання особою об'єктивного наукового дослідження з суспільно-політичною діяльністю. **Наукова новизна** полягає у висвітленні суспільно-політичних викликів, які актуалізували / вирішували члени НТШ у науковій, політичній і професійній діяльності в добу Австро-Угорщини, Української Народної Республіки та міжвоєнної Польщі. **Вис-**

Цитування: Литвин М. Суспільно-політичний чинник діяльності Наукового товариства імені Шевченка (кінець ХІХ — перша третина ХХ ст.). *Український історичний журнал*. 2023. № 6 (573). С. 58—77. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.058>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

новки. Професійна й суспільно-політична діяльність членів Наукового товариства імені Шевченка, насамперед представників соціогуманітаристики, стала важливим чинником формування політичної культури, історичної та культурної пам'яті, засобом національно-політичної мобілізації щодо розбудови «українського П'ємонту», інтеграції населення різних земель до загальноукраїнського національного простору. **Перспективи подальших досліджень.** Назріла потреба в упорядкуванні біобібліографічних покажчиків на чільних діячів НТШ, підготовці збірників документів і матеріалів з історії товариства, його секцій та комісій, а також в оцифруванні найважливіших колекцій.

Ключові слова: Наукове товариство імені Шевченка, Україна, Галичина, наука, політика, культура, історія, пам'ять, державність.

Наукове товариство імені Шевченка було не лише найбільшим науковим осередком українознавства, а й органічною складовою суспільно-політичного життя Австро-Угорщини, частково Росії, згодом міжвоєнної Польщі, загалом загальноукраїнських суспільно-культурних процесів по обидва береги Збруча. Суспільно-політичний контекст діяльності НТШ, насамперед під орудою М. Грушевського, висвітлювали В. Гнатюк [1], В. Дорошенко [2—4], Л. Винар [5], С. Плохій [6], О. Купчинський [7], В. Тельвак [8—9], О. Ясь [10—11], особливо І. Гирич [12]. Щоправда, в більшості публікацій недостатньо уваги приділено міжвоєнній добі (окрім монографії О. Рубльова [13]), зокрема обставинам роботи науковців в умовах польського авторитарного та радянського тоталітарного режимів. Указані мотиви, а також 150-літній ювілей інституції спонукали автора актуалізувати суспільно-політичну діяльність її чільних діячів.

Упродовж півтора століття увічнена в назві НТШ постать Кобзаря символізувала важливість утвердження ідей соборності поневоленого українського народу, формування його національної ідентичності. Реформування з літературного в наукове, на думку його творців О. Кониського й О. Барвінського, мало посилити інтелектуальний потенціал товариства і стати лабораторією формування концептуальної думки для активізації загальноукраїнського суспільно-політичного життя. Тим більше, що не лише львівські народовці, а й київські громадівці вбачали в НТШ прообраз майбутньої національної академії наук, не гіршої, ніж аналогічні недержавні польська (заснована та донині працює у Кракові), чеська чи хорватська, які діяли в Австро-Угорській імперії [12, С. 383—384]. Натомість ідею нового товариства не сприйняли галицькі москвофіли — представники «Русской ради» і «Галицько-руської матиці».

До творення загальноукраїнського культурно-освітнього й наукового товариства поза межами Наддніпрянщини спонукала складна суспільно-політична атмосфера Російської імперії. Арешт і заслання членів Кирило-Мефодіївського товариства, закриття 1862 р. петербурзького часопису «Основа», в якому друкувалися статті українських авторів, а також поява 1863 р. Валуйського циркуляра відібрали в українців Росії будь-яку надію на національно-культурний розвиток і спонукали наддніпрянську інтелігенцію задуматися над перенесенням суспільно-культурної й видавничої діяльності за кордон. Вибір упав на Львів, де вже діяли добре структуровані національні товариства — «Руська бе-

сіда» (від 1861 р.), «Просвіта» (від 1868 р.), та який, подорожуючи Європою, неодноразово відвідували українські інтелектуали Наддніпрянщини. Активне було листування й особисті контакти П. Куліша, О. Кониського, М. Драгоманова з галицькими діячами культури та науки О. Барвінським, К. Кушакевичем, І. Пулюєм, О. Терлецьким.

Ідею назвати нове товариство «Галич» (на честь столиці Галицько-Волинської держави) не було прийнято, а тому його поїменували на честь популярного поета та живописця Т. Шевченка. До вказаної назви, правдоподібно, найбільше долучився член-засновник і фундатор товариства М. Димет («купець і обиватель Львова» — такий підпис стоїть під першим статутом, затвердженим намісництвом Галичини 11 січня 1873 р.), котрий навесні 1862 р. вперше привіз із Києва до Львова «Кобзарі», видані 1860 р. в Петербурзі за підтримки П. Симиренка, та швидко їх розпродав у власній крамниці на Ринку. Знайомство з книжкою викликало захоплення творчістю Т. Шевченка та загалом українськомовною літературою (щоправда, реакція місцевих москвофілів була негативною). Одночасно львівські семінаристи отримали поштою від П. Куліша ляйпцизьке видання Т. Шевченка. Того ж 1862 р. у Львові започатковано традицію шевченківських поминальних богослужінь за участю як православних (серед них було багато військовиків гарнізону), так і греко-католиків, а від 1868 р. — шевченківських літературних вечорів. Творці НТШ оцінювали це все позитивно. Щорічні пропам'ятні заходи у Львові, Перемишлі, Тернополі, Станиславові, інших галицьких містах ставали головними формами громадської маніфестації історичної й національної єдності Галичини та Наддніпрянської України [7; 14; 15; 16, С. 8—16].

У середовищі НТШ волелюбні Шевченкові ідеї популяризували О. Кониський, М. Комаров, І. Франко, М. Грушевський (неодноразово виступав на пам'ятних вечорах), В. Щурат, В. Дорошенко та ін. Творчій спадщині Кобзаря товариство присвятило низку випусків «Записок» (томи 119-120, 155, 169, 176—177, 180, 214, 221, 239, 263), «Праці Комісії шевченкознавства» (т. 1—2), «Збірник історично-філософичної секції» (т. 16), «Збірник філологічної секції», окремі випуски часописів «Стара Україна» (1925 р., № 3-4), «Сьогочасне і минуле» (1939 р., № 3-4), зібрання «Твори Тараса Шевченка. Кобзар» (1908 р.) та ін. Від 1911 р. при музеї інституції діяв відділ, присвячений життю і творчості митця, експонати якого додавали романтизму до спадщини козацтва, співпереживання з козацькою Україною, образ котрої ставав визначальним для самовизначення українців [15; 16, С. 8—19].

Наукове товариство, засноване інтелектуалами обох частин України, діяло як альтернатива москвофільським структурам (Ставропігійському інституту та ін.) і разом із «Просвітою», «Руською бесідою» мало зміцнити український суспільно-культурний простір, загалом український рух, до якого приєднувалися нові партійно-політичні структури. Повернення проводу Ставропігії до москвофільства змусило В. Щурата, О. Барвінського, К. Студинського та інших припинити співпрацю з нею [17, С. 10].

Після переїзду до Львова товариство в 1897 р. очолив М. Грушевський, який мав досвід праці в Київській громаді й з 1894 р. обіймав посаду професора кафедри всесвітньої історії з окремим поглядом Східної Європи Львівського університету. Започаткований тут його багатотомник «Історія України-Руси», а також лекційні курси «Історія Руси», «Огляд джерел до історії Руси», «Великий Новгород» стверджували органічну тяглість та єдність усіх періодів історії України й доводили, що Росія аж ніяк не є безпосередньою спадкоємницею і продовжувачкою Руської держави. Недавній випускник Київського університету пильно стежив за суспільно-політичними процесами на Галичині, українсько-польським протистоянням в управлінській сфері, освітніх закладах. Утім новий очільник НТШ не сприйняв ідеї «нової ери» (1890—1894 рр.) — політики галицьких народовців, спрямованої на залагодження протистояння з польськими владно-політичними колами Галичини, а також повного розмежування з москвофілами. Її промоторами були В. Антонович і О. Барвінський, котрі переконували М. Грушевського в необхідності співпраці з польською адміністрацією краю. Однак по приїзді до Львова вчений остаточно зневірився в можливостях таких домовленостей, що спричинило гострі ідейно-політичні дискусії в українському суспільстві Галичини. Ідеї «нової ери», зрозуміло, не сприймали й місцеві москвофіли та радикали. Очевидно, що М. Грушевський добре знав про невиконання польською стороною попередніх домовленостей про збільшення українського представництва у Віденському парламенті й Галицькому сеймі. Знав і про те, що польські політики навмисне протистояли налагодженню прямих взаємин місцевих урядовців, здебільшого поляків, з українськими діячами Галичини та Наддніпрянщини, боячись зміцнення українського руху і втрати поляками національно-політичної переваги у краї. Втім вказані угоди таки дали поштовх запровадженню у школах і діловодстві фонетичного правопису, заснуванню української гімназії в Коломиї, українських шкіл вправ при вчительських семінаріях у Львові, Станиславові, Перемишлі, вчительської семінарії у Самборі; О. Барвінський, ставши членом Крайової шкільної ради, дістав можливість активніше впливати на розвиток українського шкільництва; відкинута і спробу латинізації греко-католицької церкви [18, С. 123—181; 19, С. 360—362]. Водночас М. Грушевського бентежила партійно-політична конкуренція між досвідченими народовцями, представниками нових партій — українськими радикалами й соціал-демократами, яка впливала на взаємини науковців у середині НТШ (О. Барвінського, І. Франка, М. Павлика, Л. Ганкевича та ін.). У 1899 р. він вступив до новоствореної Української національно-демократичної партії (УНДП), що мала нейтралізувати конкуренцію між старими та новими політичними середовищами. Однак партійно-політичний тиск її очільників, членів НТШ С. Томашівського (входив до «тіснішого» комітету УНДП) і К. Левицького (голова партії), змусив його 1904 р. покинути її лави. Очільник НТШ звинуватив партійний провід у сепаратних домовленостях із польськими політиками, котрі не підтримували соборницькі плани українців. Як полі-

тик М. Грушевський прагнув винести українську проблему за межі Російської та Австро-Угорської імперій і вважав першочерговим політичним завданням УНДП створення в межах Галичини коронного українського краю. Вказані політичні проблеми він порушив у збірнику «З біжучої хвилі» (1906 р.), статтях у петербурзькому виданні «Украинский вестник», в «Освобождение России и украинский вопрос» (1907 р.), а також у книжці публіцистики «Наша політика» (1911 р.) [12, С. 65—68, 118, 126, 385—386, 395].

Відкрити політичну діяльність НТШ, зокрема його комісій та інших структур, унеможлилював правовий статус, що закріплювався у статутах товариства (1892, 1904, 1913 рр.), які, щоправда, не забороняли меценатську й культурно-просвітницьку працю (утримання бібліотеки, музею, книгарні, друкарні, організацію «відчитів», наукових подорожей, екскурсій). Не регламентувалася й участь окремих його членів у політичних партіях та угрупованнях. М. Грушевський зважав і на те, що від 1894 р. інституція отримувала фінансування з крайового бюджету Галичини, а від 1895 р. — дотації від австрійського уряду (міністерства освіти), який також регулярно давав державні замовлення на друк українських підручників. Лише 1914 р. НТШ отримало субвенцій у сумі 37 тис. корон. Кошти витрачалися не лише на науково-видавничу діяльність, а й придбання музейних експонатів, зокрема картин київського художника Ф. Красицького («Гість із Запоріжжя», портрети М. Старицького, І. Карпенка-Карого, М. Грушевського) [18, С. 147; 20, С. 66—69; 21, С. 456]. Зауважимо, що й у міжвоєнний період польська влада теж дофінансовувала товариство.

Незважаючи на певні статутні обмеження, члени НТШ не полишали суспільно-політичної діяльності. Зокрема його голова (1892—1897 рр.) О. Барвінський неодноразово обирався депутатом Державної ради (1891—1907 рр.), Галицького крайового сейму (1894—1903 рр.), очільником Українського педагогічного товариства, заступником керівника «Просвіти»; заснував Католицький русько-народний союз, який у політичній діяльності пропагував цінності християнства та нерідко полемізував з УНДП; а обійнявши посаду державного секретаря освіти й віросповідань уряду ЗУНР намагався реорганізувати систему освіти в регіоні [22; 23, С. 48—66]. О. Барвінський був добре знаний не лише як політик та організатор науки, а й фундатор видання «Руської історичної бібліотеки», яка відіграла помітну роль у процесі відмежування української минувшини від історії Росії та Польщі. Популярними були його праці «Історія Руси» (1884 р.), «Ілюстрована історія України-Руси від найдавніших до нинішніх часів після руських і чужих істориків: З двома історичними картами Руси і 40 ілюстраціями» (1890 р.), «Історія України-Руси», «Історія України-Руси з образками» (1904 р.), що формували нову історичну свідомість українського населення [18, С. 262]. Родинний архів родини Барвінських нині зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника та Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

І. Гирич виокремив низку важливих акцій НТШ, насамперед його голови, що адекватно відповідали суспільно-політичним викликам модерної доби.

Так, М. Грушевський і його соратники взяли участь у «війні ювілеїв», що мали на меті переформатувати історичну пам'ять. Ідеться про відзначення 1898 р. сторіччя «Енеїди» І. Котляревського та ігнорування сторіччя О. Пушкіна. Діячі товариства оминули увагою століття з дня народження фундатора чеської історіографії Ф. Палацького — через пропагування панросійського ухилу слов'янофільства. М. Грушевський та члени НТШ стали тією науково-громадською силою, котра порушила проблему мови на археологічних з'їздах у Києві й в інших містах у контексті доведення окремішності української культури, а отже актуалізації потреби політичного самовизначення. Всупереч офіційному відзначенню двохсотріччя «перемоги російської зброї» під Полтавою М. Грушевський запропонував ушанувати 1908 р. ювілей шведсько-українського союзу між І. Мазепою і Карлом XII [12, С. 388—390]. Зазначеним історичним подіям було присвячено спеціальний т. ХСІІ «ЗНТШ» (1909 р.) зі статтею історика [24, С. 7—20]. М. Грушевський разом із членами НТШ й Українського наукового товариства в Києві відзначили сторіччя від дня народження М. Гоголя, котрого намагалися повернути до української літератури. Через ліберальні середовища Російської академії наук М. Грушевський також намагався домогтися визнання окремішності української мови (не як «наріччя» російської). Було досягнуто дозволу на українські друки в підросійській Україні, запровадження там правопису НТШ — так званої «желехівки» (замість «ярижки»). Голова товариства надавав консультації представникам української фракції Державної думи Росії, що засвідчило його листування з О. Лотоцьким [12, С. 389—392].

У середовищі НТШ на початку ХХ ст. знайшли прихильність і працю десятки представників наддніпрянської політичної еміграції, серед яких були члени Революційної української партії (РУП; В. Дорошенко), есери (М. Залізняк), соціалісти, соціал-демократи, соціал-революціонери, анархісти. Частина з них мешкали в новозбудованому за ініціативою товариства Академічному домі. Бібліограф В. Дорошенко очолив бібліотеку НТШ. О. Назаріїв упорядковував музейні колекції інституції, організовував виставки. М. Залізняк залучався до рецензійної, перекладацької та редакційної роботи [12, С. 393; 20, С. 5, 63—65, 78]. Чимало емігрантів прослухали у Львові від 1904 р. українські університетські курси, які ініціювало НТШ, залучаючи своїх членів (М. Грушевського, І. Франка, К. Студинського, Ф. Вовка, І. Раковського, І. Брика) до фахових українознавчих лекцій у літній період. Серед них був і представник Закордонного комітету РУП С. Петлюра, котрий у «Записках НТШ» опублікував статтю «Причинок до історії переселення “турецьких запорожців” на Кубань» (1905 р.) та рецензію на книгу П. Іванова «К истории запорожских казаков после уничтожения Сечи» (1905 р.); у «ЗНТШ» невідомий автор прорецензував його шевченкознавчу статтю, що з'явилася в газеті «Украинская жизнь» (1912 р.) [25, С. 151, 154, 309, 642]. Наддніпрянці мали можливість не лише працювати в бібліотеці товариства (напередодні Першої світової війни нараховувала близько 300 тис. книжок і журналів),

але й придбати друковану продукцію у його львівській книгарні та філіях у Києві, Харкові, Катеринославі, західноукраїнських містах. 1913 р. інституція вела книгообмін із 236 науковими й освітніми структурами багатьох країн світу [21, С. 456—458, 470—471]. На початку 1920-х рр. діячі НТШ прагнули передати свої знання молоді, викладаючи в Українському таємному університеті та Українській таємній політехніці [19, С. 42—134], де не потрібно було складати присягу на вірність Польській державі. Лише після ухвали Ради послів 1923 р. про узаконення анексії Східної Галичини більшість українських науковців, підприємців, священнослужителів, громадських діячів змушені були обміняти громадянство Австро-Угорщини, ЗУНР, УНР на польське, що відкривало можливість роботи в державних освітніх структурах, ведення легальної громадської, культурної, господарської діяльності.

Суспільно-політичні погляди та активність членів НТШ викликали певні застереження в органів державної влади Австро-Угорщини, особливо напередодні та під час Першої світової. Чи не тому цісарсько-королівський польовий суд при військовій комендатурі львівського гарнізону на початку війни порушив кримінальну справу проти М. Грушевського — вченого і підданого Росії, якого запідозрили в «державній зраді». Для проведення слідчо-процесуальних дій із фронту на допит викликали старшину бойової управи легіону українських січових стрільців С. Томашівського (після М. Грушевського фактично очолював НТШ), котрий дав неприхильні свідчення про свого колишнього вчителя й на допиті стверджував, що його праці не мали значного поширення в національному середовищі та серйозного впливу на молодь [9, С. 174]. Такі свідчення (можливо, щирі, або ж добре продумані у зв'язку з поточною військово-політичною ситуацією) бути тільки на користь М. Грушевському, послабивши щодо нього слідчі дії.

Учений навіть у російському засланні (Симбірськ, Казань) пильно стежив за суспільно-політичною ситуацією на Галичині, загалом в Україні, зокрема за діяльністю позапартійного Союзу визволення України (СВУ), створеного 1914 р. у Львові наддніпрянськими й галицькими політиками, який проголосив гасла боротьби за відродження незалежної та єдиної Української держави, причому здійснення національно-політичних цілей пов'язувалося з поразкою Росії й перемогою Центральних держав. До розбудови СВУ, популяризації ідей соборності долучилися соратники М. Грушевського — В. Сімович, І. Крип'якевич, С. Томашівський, М. Кордуба, В. Дорошенко [26, С. 5—12; 27, С. 15; 28]. Зокрема І. Крип'якевич разом зі старшинами легіону січових стрільців відновлював українське шкільництво на Волині, поширював серед населення українські підручники та історичні праці. На шпальтах «Вісника СВУ», насамперед у спеціальному числі, присвяченому ювілею М. Грушевського (1916 р., ч. 127) вченого було названо «батьком нації», «великим учителем нації», «духовним провідником та ідеологом визволення України», тим, хто «вернув нації [...] її історичну гідність, сотворив науково-обосновану українську схему історії східних слов'ян, науково уgruntовану історію України

як історично-національної одиниці» [29]. В. Тельвак слушно зауважив: незважаючи на тогочасне розділення українців лінію фронту та політичними орієнтаціями, автори «Вісника...» висловили ювілярові слова вдячності за жертвенну працю для всього народу [9, С. 176]. У публікаціях випуску відзначено важливу роль М. Грушевського та його дітищ — НТШ й Українського наукового товариства в Києві на подолання роз'єднаності українських земель [2, 3, 30]. В. Дорошенко також зауважив, що багатотомна «Історія України-Руси» вченого не тільки реконструювала «історію рідного краю і народу», а й була «могутньою підоймою для нашого національного поступу» [3]. На важливій суспільно-культурній праці ювіляра неодноразово наголошувала львівська газета Української національно-демократичної партії «Діло» (видавалася у друкарні НТШ). Наукову та культурно-освітню діяльність багаторічного голови інституції відзначено у пресових виданнях таборів полонених та інтернованих вояків-українців російської армії в Німеччині та Австрії, де активну просвітницьку роботу проводили члени НТШ [31—32]. Зокрема військовополонені українці в таборі Вецляр стверджували, що М. Грушевський є не лише істориком, а й «великим оборонцем України» [9, С. 178—179]. Аналогічну статтю підготувала українська редакція газети «Украинская жизнь» [26].

У роки Першої світової війни товариство нав'язало контакти із Загальною українською радою (ЗУР; голова і член НТШ К. Левицький, заступник — член НТШ Є. Петрушевич), яка підтримала науковий висновок інституції від 15 липня 1915 р. щодо вживання терміна «українець». У зв'язку з цим ЗУР звернулася з меморандумом до влади Австро-Угорщини про необхідність офіційного впровадження назв «українці», «український» замість «русини», «руський» та ін. ЗУР підтримувала ініціативи товариства щодо відкриття у Львові українського університету [26, С. 164—165]. К. Левицький був знаним не лише як політик, а й науковець, укладач «Німецько-українського правничого словаря» (Львів, 1893 р.; Відень, 1920 р.), який активно впроваджував українську правничу термінологію в документацію уряду ЗУНР у 1918—1923 рр. Його ж перу належать статті з історії давньоруського права, аналіз законопроектів та інших документів Міністерства юстиції Австро-Угорщини в редактованому ним органі історико-філософської секції НТШ «Часопись правнича», а також історико-мемуарне узагальнення «Історія політичної думки галицьких українців 1848—1914» (Львів, 1926 р.) [33, С. 30, 49, 457]. До воєнної / антивоєнної тематики долучився також І. Франко, котрий на початку світової війни лікувався у прихистку легіону УСС. Незважаючи на важку хворобу, він написав низку публіцистичних та поетичних текстів, в яких гостро критикував російську окупаційну політику на Галичині [34].

Діяльність не лише М. Грушевського, а й С. Томашівського, М. Кордуби, І. Крип'якевича ще раз підтвердила: історична наука може пояснювати не лише минуле, а й сучасне, а професійний історик може бути успішним політиком та управлінцем-реформатором. Це довела громадська позиція львівських учнів історичної школи М. Грушевського. Зокрема Б. Барвінський,

член НТШ (1902 р.), працював не лише в бібліотеці інституції (1919, 1924, 1925 рр.), а й викладав історію України у приватній жіночій гімназії та жіночій учительській семінарії (по Другій світовій війні звільнений із посади завідувача відділу рукописів Львівської філії бібліотеки АН УРСР як «неблагонадійний») [35, С. 392]. Членкиня НТШ (1913 р.) М. Бордун учительювала в гімназіях Львова, очолювала Український інститут для дівчат у Перемишлі [9, С. 392]. Б. Бучинський був активістом студентського руху також у Львові, де від НТШ отримував фінансову допомогу [9, С. 393]. Член НТШ (1912 р.) І. Джеджора співпрацював з «Краєвим шкільним союзом», товариством «Торгова школа», в період ЗУНР був призначений військовим комендантом прикордонного міста Рава-Руська [9, С. 394]. Ю. Кміт після університетського навчання душпастирствував, працював шкільним інспектором Рудківського повітового комісаріату ЗУНР, військовим капеланом Галицької армії [9, С. 394]. Член НТШ (1903 р.), голова його історично-філософської секції (1920—1928 рр.) М. Кордуба обирався до Буковинського крайового комітету Української Національної Ради, був радником посольства ЗУНР у Відні (1918—1919 рр.). Працював у Комітеті опіки над українськими збігцями у Празі (1915—1918 рр.). У заснованому 1921 р. Українському таємному університеті обирався деканом філософського факультету, де викладав курс із методології історії, за що зазнав переслідувань офіційної шкільної кураторії, яка заборонила йому роботу в державній академічній гімназії. У міжвоєнну добу певний час (1921—1923 рр.) обирався до керівних органів Української народної трудової партії (УНТП), співпрацював з Інститутом досліджень національних справ та Українським науковим інститутом у Варшаві, викладав польською мовою історію України на гуманістичному факультеті Варшавського університету (про що з приємністю згадував Є. Гедройць) [9, С. 395; 27, С. 10—45]. Ще один учень М. Грушевського Д. Коренець був активістом довоєнного українського культурно-освітнього й економічного життя у Відні, очолював товариство «Рідна школа» (1936—1938 рр.), Крайовий союз господарсько-торгівельних спілок, був організатором краєзнавчо-туристичного товариства «Плай» [9, С. 395]. Дійсний член НТШ (1907 р.) І. Кревецький не лише керував бібліотекою інституції (1905—1914, 1921—1937 рр.) і секретарював в історично-філософській секції, а й редагував журнал «Наша школа» (1909—1912 рр.) та офіційний друкований орган ЗУНР — газету «Республіка», працював у пресовому відділі Галицької армії на Наддніпрянщині [9, С. 395—396]. Член НТШ (1909 р.) З. Кузеля на заклик СВУ організовував науково-просвітницьку роботу в таборі військовополонених українців російської армії у Зальцвельді (Пруссія), редагував таборові часописи «Вільне слово», «Шлях», а в міжвоєнний період редагував українські видання, працював в Українському науковому інституті в Берліні, певний час очолював там місцеву українську громаду [9, С. 397]. Дійсний член НТШ (1917 р.) Ф. Срібний працював у гімназіях Станиславова і Львова, а в радянський час — під керівництвом І. Крип'якевича у Львівському відділі Інституту історії АН УРСР [9, С. 398].

Член НТШ (1921 р.) О. Терлецький організував просвітні акції в таборах військовополонених-українців у Раштаті, Вецлярі, Зальцведелі, викладав історію в гімназіях Чорткова та Львова, після Першої світової війни обирався головою Українського педагогічного товариства «Рідна школа» (1926—1928 рр.). Особливо популярною серед населення була його брошура «Як будував і як руйнував український народ» (Львів, 1921, 1941 рр.). У роки Другої світової співпрацював з Українським центральним комітетом, а в радянський період працював у Львівському відділі Інституту історії АН УРСР та Львівському державному університеті ім. І. Франка [35]. Дійсний член НТШ (1899 р.), його фактичний голова (1913—1918 рр.) С. Томашівський під час державотворення ЗУНР був радником, а згодом головою урядової делегації на Паризькій мирній конференції, звідки 1921 р. переведений на посаду пресового референта надзвичайної дипломатичної місії ЗУНР у Лондоні. В 1928—1930-х рр. працював доцентом історії України Ягеллонського університету у Кракові [9, С. 399; 25, С. 621]. О. Целевич був активістом Академічної громади Львівського університету, викладав у навчальних закладах Перемишля та Львова [9, С. 399]. Й. Чайківський у студентські роки очолював Академічну громаду, згодом керував учительською семінарією «Рідна школа» в Коломиї та місцевою філією «Просвіти» [9, С. 400]. Дійсний член НТШ (1903 р.) І. Шпитковський учительував у гімназіях Львова, Перемишля, Коломиї, служив у Галицькій армії, в міжвоєнну добу знову викладав, виконував обов'язки секретаря філії Українського крайового товариства охорони дітей і опіки над молодіжжю в Бережанах, був організатором і кустошем музею «Стривігор» у Перемишлі (1930—1945 рр.) [9, С. 400].

Багатолітній секретар історико-філософічної секції НТШ І. Крип'якевич теж намагався поєднати наукову та громадську діяльність. У студентські роки полюбував працю не лише в бібліотеці товариства, а й Академічній громаді та читальнях «Просвіти». У період Української революції надавав експертно-аналітичну допомогу Центральній Раді на переговорах у Бресті, а також Міністерству закордонних справ Української Держави й дипломатії УНР щодо налагодження українсько-польських переговорів, демаркації західних кордонів. Наприкінці 1919 р. залучався до діяльності місії УНР у Варшаві. У 1920 р. працював референтом із питань Волині та Холмщини делегації Української Національної Ради. На початку 1920-х рр. обирався до керівництва УНТП. Критикував політику уряду ЗУНР, яка не завжди узгоджувалася з керівництвом УНР [36]. В архіві вченого, який нині впорядковується у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка, збережено чимало документів з історії НТШ і суспільно-політичних рухів першої половини ХХ ст., а також біографічних нарисів про діячів інституції з характеристикою їхньої наукової та суспільно-політичної праці.

Глава греко-католицької церкви, доктор теології й філософії, почесний член НТШ митрополит Андрей (Шептицький) прагнув дотримуватися у суспільному житті засад християнської етики, соціальної солідарності, толерант-

ності в міжнаціональних і міжлюдських взаєминах, рекомендував політикам та науковцям досягати громадянської зрілості й мислити не у вузькопартійних чи вузьконаціональних, а вселюдських, християнських категоріях. Об'єктивною ознакою суспільного вдосконалення він уважав підвищення рівня освіченості, насамперед політиків, священнослужителів, молоді. Залучав діячів НТШ до науково-педагогічної праці у Львівській богословській академії, підтримував різні наукові проекти. Так, старшина Армії УНР І. Шендрик працював над упорядкуванням митрополичого архіву. В 1938 р. вказаний архів уклав угоду з полковником О. Доценком на «видання архівних матеріалів до історії визвольної боротьби 1917—1923 рр.», упорядкування у Львові збірника документів «Літопис Української революції», виділивши йому авансом зарплату [37, С. 885—886]. Ієрарх підтримував наукову діяльність міністра УНР І. Огієнка, сприяв йому у працевлаштуванні, фінансував його видання, що виходили у василіянській друкарні у Жовкві. Восени 1930 р. намагався призупинити «пацифікацію» українських сіл, масові арешти українців, погроми громадських товариств (тоді серед інших постраждали приміщення бібліотеки, музею, книгарні НТШ у Львові). Незважаючи на хворобу, здійснив поїздки до Варшави, де зустрівся з представниками уряду Польщі [38, С. 70—71]. Митрополит разом з іншими членами НТШ підтримав діяльність громадського Комітету рятунку України, який 1933 р. збирав кошти і продовольство для голодуючих наддніпрянців [39, С. 304—305].

С. Дністрянський удосконалив українську правничу термінологію, яку використав при написанні проектів Конституції та інших документів ЗУНР [25, С. 62]. С. Рудницький започаткував українську політичну географію, показавши місце Україні в європейській геополітиці новітньої доби [25, С. 647; 48]. Підставою до його праць стала багатотомна «Історія України-Руси» М. Грушевського, в якій послідовно й системно здійснено маркування української етнічної території [40].

Історик економіки, випускник правничого відділу Українського таємного й гуманітарного факультету Львівського університетів, член НТШ Р. Зубик досліджував гостродискусійну для селян проблему — польську військову колонізацію та парцеляцію земель Східної Галичини, Волині, Полісся після Першої світової війни, яка сприяла денационалізації, окатоличенню та зубожінню населення цих українських теренів [41, С. 394]. Зауважимо, що Р. Зубик на загальних зборах НТШ 14 січня 1940 р. єдиний не підтримав ухвалу про його «самоліквідацію», а вже в березні того ж року сталінська влада його ув'язнила й перед відступом Червоної армії у червні 1941 р. — розстріляла [42, С. 50—55].

Член НТШ (1893 р.) адвокат і господарник С. Федак допомагав товариству та його діячам (зокрема М. Грушевському, І. Франку) провадити фінансово-грошові операції щодо придбання нерухомості, оформлення необхідної документації, укладання контрактів, залучався до вдосконалення статуту інституції, надавав юридичні консультації, брав участь у захисті українських політичних діячів, надавав допомогу національному шкільництву та «Про-

світі», намагався відновити українофільське керівництво Ставропігійського інституту [43, С. 205—217].

Завдяки Ф. Вовку, а також В. Гнатюку, І. Раковському у середовищі НТШ було сформовано засади української антропологічної науки, при цьому використано досвід світової та вітчизняної етнографії й археології. Ф. Вовк брав участь у перевиданні «Кобзаря» та малюнків Т. Шевченка, перекладі на українську мову Святого письма, зборі благодійної допомоги студентам-українцям, полоненим галичанам у роки Першої світової війни, домагався поверненню з Росії українських культурних пам'яток [44, С. 378; 45, С. 153—178].

Відзначимо й те, що керівництво НТШ підтримувало конструктивні взаємини з різними суспільно-культурними та видавничими структурами краю, зокрема з видавництвом «Червона калина» (1922—1939 рр.), яке спеціалізувалося на виданнях військово-історичної тематики, пропаганді традицій українського війська. У друкарні товариства нерідко публікувалися популярні серед читачів ілюстровані військово-історичні журнали «Літопис Червоної калини» зі статтями членів НТШ істориків І. Крип'якевича, О. Терлецького, М. Андрусяка, І. Карпинця, старшин Галицької армії В. Курмановича, В. Кучабського, А. Шанковського та ін. [46, С. 141—181].

В архіві, рукописному відділі бібліотеки та музейних фондах НТШ акумулювалися документальні матеріали не лише наукового, а й суспільно-політичного характеру — українських парамілітарних і військових структур, органів влади УНР, ЗУНР, політичних партій та громадських структур, окремих політиків, науковців зі Східної Галичини, Волині, Північної Буковини, Наддніпрянщини.

Зокрема колекція матеріалів легіону УСС складалася з різновидових документів (наказів, списків поранених та вбитих, оперативних і ситуативних звітів, листування, картотек особового складу, нагородних паперів, матеріалів коштових лікарів та ін.) командування, «пресової квартири», комісаріатів, окремих сотень і куренів, а також містила щоденники, записники, спогади стрільців та старшин формування [47, С. 33—35]. В архіві товариства зберігалися матеріали різних редакцій, часописів, зокрема «Свободи», «Діла», що в різний час були органами Української національно-демократичної партії, згодом Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) [47, С. 36, 52—53].

Серед членів НТШ було чимало прихильників УНДО, тож не дивно, що основну колекцію його документів передали на зберігання до товариства, зокрема статuti, кореспонденцію, обіжники, заяви, «комунікати» керівних органів, документацію з'їздів, нарад, проекти резолюцій, повідомлення для преси, промови, статті, матеріали повітових виборчих комітетів щодо громадського самоврядування, фактів зловживань під час виборів, постанови ЦК УНДО з протестами проти політики дискримінації українців, матеріали виборчих кампаній до вищих представницьких органів Польщі, кореспонденцію і звіти депутатів («послів») Г. Тершаківця, Р. Перфецького, С. Барана, С. Хруцького, С. Біляка, Д. Великановича та ін. Складність і суперечливість українсько-польських відносин відображала колекція документів Української парламентської

репрезентації у Сеймі й Сенаті II Речіпосполитої (1920—1938 рр.), резолюції, «меморіали», стенограми засідань, промови, «інтерпеляції», листування з урядом, місцевою владою. В архіві НТШ відклалися також матеріали Українського народного об'єднання та Народної організації українців Львова (журнали, кореспонденції, обіжники, реферати, запрошення, звернення, декларації, квитанції пожертв), які співпрацювали з УНДО [47, С. 236—252].

Велику цінність становлять документальні колекції окремих науковців і громадсько-політичних діячів, зокрема архів Д. Донцова, який передала 1939 р. до НТШ його родина. Йдеться про матеріали особового походження, статті, тексти виступів і конспектів, папери редакції «Літературно-наукового вісника», окремих політичних партій (насамперед Української соціал-демократичної), товариств («Луг», «Відродження», Союз українців-громадян Франції), листування з Проводом українських націоналістів у Празі, еміграційними структурами УНР, Українською студентською громадою у Варшаві, Українською далекосхідною «Січчю», військовиками (О. Думіним, В. Завадським, М. Заклинським, В. Дідушком, Г. Коссаком та ін.), науковцями (в тому числі з В. Бідновим, І. Борщаком, В. Липинським, С. Дністрянським, М. Кордубою тощо), громадсько-політичними діячами (Ю. Романчуком, В. Панейком, В. Кубійовичем, І. Крушельницьким, К. Трильовським), друкарнею і книгарнею НТШ [47, С. 71—127].

У міжвоєнний період у товаристві діяли три музеї: культурно-історичний, природничий, а також історично-воєнних пам'яток, що став важливим місцем пропаганди національних військових традицій (ініціаторами його створення були член СВУ і співавтор «Історії українського війська» І. Крип'якевич, ще один співавтор зазначеної праці та учасник Товариства комбатантів УГА «Молода громада» Б. Гнатевич, старшина 8-ї бригади й історик І. Карпинець). Основу колекції склали зібрання НТШ та «Молодої громади» — понад 3,5 тис. документів і предметів (світлини з боїв і побуту легіону УСС, УГА на Прикарпатті, Тернопіллі й Наддніпрянщини, зразки зброї, військового спорядження, відзнаки, однострої та ін.). Чимало інформації містили альбоми світлин із життя парамілітарного товариства «Пласт», які після його заборони в Польщі передали до музею 1938 р. Українське товариство охорони воєнних могил (його активістом був І. Крип'якевич) передало музею чаші із землею з могил стрільців і старшин легіону УСС на горах Маківка та Лисоня. Від 1937 р. вказаний музей на безоплатній основі розміщувався в будівлі Українського товариства допомоги інвалідам, а видатки на його утримання повністю покривав комбатантський осередок «Молода громада». В радянський час фонди було розпорошено по музейних й архівних установах Києва та Львова, де частину з них у 1950-х рр. знищено [20, С. 92—95; 48, С. 120—123; 49, С. 83; 50, С. 5—9].

Умови Ризького миру 1921 та ухвали Ради послів 1923 рр. щодо анексії Східної Галичини спонукали до виїзду з Чехословаччини, Польщі, Австрії, інших країн у радянську Україну частини представників військово-політичної еміграції (серед них і М. Грушевського), що свідчило про схвалення «коренізаційного» курсу, який проводили націонал-комуністи М. Скрипник, О. Шум-

ський, О. Гринько, М. Яворський. Зокрема нарком освіти УСРР О. Шумський відвідав Львів, де 17 вересня 1929 р. в переповненій залі НТШ (майже 250 осіб) зустрівся з його членами, симпатиками, громадсько-політичними діячами, розповів про науково-культурне життя в республіці [51]. Із представниками інституції неодноразово зустрічалися співробітники посольства СРСР у Варшаві й генконсульства у Львові, прагнучи схилити їх до радянофільства. Інколи вони (як-от дипломат Ю. Коцюбинський) дарували товариству етнографічні матеріали з Наддніпрянщини. На той час за ініціативою М. Грушевського контакти зі Всеукраїнською академією наук, її структурами (зокрема з Археографічною та іншими комісіями) нав'язали М. Кордуба, І. Крип'якевич, В. Герасимчук, К. Студинський. У засіданнях Історичної секції ВУАН 1927—1929 рр. брали участь Ф. Колесса, О. Макарушка, К. Студинський, І. Крип'якевич, М. Кордуба (зокрема останній, повернувшись до Львова, зазначав, що українізація мала лише зовнішні ознаки, адже в УСРР існує «поліційна система надзору», не толерується критика, тривають арешти української інтелігенції [52]). Відомий діяч НТШ С. Рудницький навіть очолив Український науково-дослідний інститут географії та картографії (1927—1933 рр.). М. Грушевський намагався отримати від органів влади кошти на придбання книжок товариства, фінансування окремих праць його членів, запрошував до співпраці з журналом «Україна» [13, С. 115—116, 214—215, 219, 228—238]. Утім репресивні акції кінця 1920 — початку 1930-х рр. проти науковців (того ж таки М. Грушевського) та діячів культури призупинили будь-які контакти НТШ із ВУАН, іншими науково-освітніми структурами радянської України, спонукавши галицьких учених до критики сталінського режиму [5, С. 146—155].

У роки нацистської окупації провідні українські науковці та громадські діячі Львова в 1942 р. зробили спробу відновити «саморозпущене» 1940 р. товариство у формі Наукового інституту імені Шевченка, а згодом — Об'єднання праці наукових робітників Українського центрального комітету. Його члени намагались активізувати видавничу діяльність щодо популяризації історії й культури України. Після Другої світової війни українознавчу тематику продовжували розробляти новостворені структури НТШ у Західній Європі, Америці, Австралії. Завдяки ініціативам представників академічних установ Львова та Києва 1989 р. відновлено НТШ в Україні. Члени його секцій і комісій активно розробляли та впроваджували українську наукову термінологію, виступали за знеросійщення й дерадянізацію історичного календаря, публічного простору (топоніміки), книговидавничої діяльності, засобів масової інформації.

Як бачимо, Наукове товариство імені Шевченка стало не лише важливим інституційним майданчиком для майбутньої академії наук, але й утвердження державно-соборних ідей [10—11, 53—54]. Фахова та суспільно-політична діяльність членів НТШ популяризувала образ волелюбної України від княжої та козацької доби до новітніх визвольних змагань, який став визначальним для самовизначення поневолених українців і закладав підвалини національної ідентичності в модерну добу. З утвердженням істориками, етнографами, географами

ми, правниками етнонаціонального принципу в державотворенні українська етнічна територія почала виконувати функції не лише ареалу розселення народу, а й ставала просторовою ареною політичних вимог українських партій, потенціалом відродження української державності. Зібраний та впорядкований ученими історико-етнографічний наратив посилював територіально-політичну суб'єктність України (соборної УНР). Творчість представників соціогуманітаристики стала важливим чинником формування культурної та історичної пам'яті, засобом національно-політичної мобілізації, розбудови «українського П'ємонту» й розвитку визвольного руху по обидва боки Збруча, інтеграції населення різних земель до загальноукраїнського національного простору.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Hnatiuk, V. Naukove tovarystvo im. Shevchenka u Lvovi; z nahody 50-litnoi richnytsi yoho zasnuvannia. 1873–1923. *Literaturno-naukowyj vistnyk*. 1925. I-XI: 78-278 [in Ukrainian]. [Гнатюк В. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові; з нагоди 50-літньої річниці його заснування. 1873–1923. *Літературно-науковий вістник*. 1925. Кн. I-XI. С. 78—278].
2. [Doroshenko, V.] V.D. Naukove tovarystvo im. Shevchenka u Lvovi. *Visnyk SVU*. 1916. 127: 783-785 [in Ukrainian]. [[Дорошенко В.] В.Д. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. *Вісник СВУ*. 1916. Ч. 127. С. 783—785].
3. [Doroshenko, V.] V.D. Ukrainske Naukove Tovarystvo v Kyivi. *Visnyk SVU*. 1916. 127: S. 785-786 [in Ukrainian]. [[Дорошенко В.] В.Д. Українське Наукове Товариство в Києві. *Вісник СВУ*. 1916. Ч. 127. С. 785—786].
4. Doroshenko, V. Ohnyshche ukrainskoi nauky. New York, 1951. 116 s. [in Ukrainian]. [Дорошенко В. Огнище української науки. Нью-Йорк, 1951. 116 с.].
5. Vynar, L. Mykhailo Hrushevskyyi i Naukove tovarystvo im. Tarasa Shevchenka. 1892—1930. Munchen, 1970. 110 s. [in Ukrainian]. [Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка. 1892—1930. Мюнхен, 1970. 110 с.].
6. Plokhii, S. Velykyi peredil. Nezvychna istoriia Mykhaila Hrushevskoho. Kyiv, 2011. 600 s. [in Ukrainian]. [Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського. Київ, 2011. 600 с.].
7. Kupchynskyyi, O. Mykhailo Dymet — diiach ukrainskoho natsionalnoho vidrozhennia Halychyny XIX st. (do 200-richchia vid dnia narodzhennia). *Visnyk NTSb*. 2019. 62: 73-90 [in Ukrainian]. [Купчинський О. Михайло Димет — діяч українського національного відродження Галичини XIX ст. (до 200-річчя від дня народження). *Вісник НТШ*. 2019. Ч. 62. С. 73—90].
8. Telvak, V., Pedych, V. Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho. Lviv, 2016. 440 s. [in Ukrainian]. [Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів, 2016. 440 с.].
9. Telvak, V. Tvorcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykiv. Kyiv; Drohobych, 2008. 494 s. [in Ukrainian].

- [Тельвак, В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників. Київ; Дрогобич, 2008. 494 с.].
10. Yas, O. Ideia Akademii v ukrainskii naukovi i hromadskii dumtsi kintsia XIX — pochatku XX st.: teksty i konteksty. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2018. 6: 4-32 [in Ukrainian]. [Ясь О. Ідея Академії в українській науковій і громадській думці кінця XIX — початку XX ст.: тексти і контексти. *Український історичний журнал*. 2018. № 6. С. 4—32].
 11. Yas, O. Istoryk i styl: Vyznachni postati ukrainskoho istoriopysannia u svitli kulturnykh epokh (pochatok XIX — 80-ti roku XX st.): U 2 ch. Ch. 1. Kyiv, 2014. 587 s. [in Ukrainian]. [Ясь О. Історик і стиль: Визначні постаті українського історіописання у світі культурних епох (початок XIX — 80-ті роки XX ст.): У 2 ч. Ч. 1. Київ, 2014. 587 с.].
 12. Hrych, I. Mykhailo Hrushevskyy: konstruktor ukrainskoi modernoi natsii. Kyiv, 2016. 840 s. [in Ukrainian]. [Грич І. Михайло Грушевський: конструктор української модерної нації. Київ, 2016. 840 с.].
 13. Rublov, O. Zakhidnoukrainska intelihentsiia u zahalnonatsionalnykh politychnykh ta kulturnykh protsesakh (1914—1939). Kyiv, 2004. 648 s. [in Ukrainian]. [Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914—1939). Київ, 2004. 648 с.].
 14. Bryk, I. Dumet. Pershyi u Halychyni kolporter “Kobzaria”. *Narodnyi iliustrovanyi kalendar “Prosvity” na zvychainyi rik 1937*. Lviv, 1936. 77-78 [in Ukrainian]. [Брик І. Димет. Перший у Галичині кольпортер «Кобзаря». *Народний ілюстрований календар «Просвіти» на звичайний рік 1937*. Львів, 1936. С. 77—78].
 15. Hordynskyy, Ya. Do istorii kulturnoho i politychnoho zhyttia v Halychyni u 60-kh rokakh XIX v. Lviv, 1917 [in Ukrainian]. [Гординський Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині у 60-х роках XIX в. Львів, 1917].
 16. Kadnichanskyi, D., Lytvyn, M., Orlevych, I., Sereda, O., Steblii, F., Khakhula, L. Taras Shevchenko: halytskyi vymir. Lviv, 2014. 36 s. [in Ukrainian]. [Кадничанський Д., Литвин М., Орлевич І., Середя О., Стеблій Ф., Хахула Л. Тарас Шевченко: галицький вимір. Львів, 2014. 36 с.].
 17. Kyrychuk, O. Lvivska Stavropihiia u hromadskomu zhytti Halychyny drugoi polovyny XIX — pochatku XX st. Lviv, 2001 [in Ukrainian]. [Киричук О. Львівська Ставропігія у громадському житті Галичини другої половини XIX — початку XX ст. Львів, 2001. 152 с.].
 18. Chornovol, I. Polsko-ukrainska uhoda 1890—1894 rr. Lviv, 2000. 247 s. [in Ukrainian]. [Чорновол І. Польсько-українська угода 1890—1894 рр. Львів, 2000. 247 с.].
 19. Mudryi, V. Zmahannia za ukrainski universytety v Halychyni. Lviv; New York, 1999. 194 s. [in Ukrainian]. [Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. Львів; Нью-Йорк, 1999. 194 с.].
 20. Kushnir, V. Muzei Naukovoho tovarystva im. Shevchenka (1892—1940 rr.). Lviv, 2021. 192 s. [in Ukrainian]. [Кушнір В. Музей Наукового товариства ім. Шевченка (1892—1940 рр.). Львів, 2021. 192 с.].
 21. Shandra, V., Arkusha, O. Ukraina v XIX st.: doba modernizatsii. Kyiv, 2022. 706 s. [in Ukrainian]. [Шандра В., Аркуша О. Україна в XIX ст.: доба модернізації. Київ, 2022. 706 с.].
 22. Chornovol, I. Oleksandr Barvinskyi u konteksti rozvytku istorychnoi nauky v Halychyni. *Wielokulturowe srodowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Maternickij, E., Zaszkielniak, L. (eds.). T. II. Rzeszów, 2004. S. 257-271 [in Ukrainian].

- [Чорновол І. Олександр Барвінський у контексті розвитку історичної науки в Галичині. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Red. E. Maternickiego, L. Zaskilniaka. Т. II. Rzeszów, 2004. S. 257—271].
23. Лутвун, М., Pater, I., Soliar, I. (eds.). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika: 1918—1923: Uriady. Postati.* Lviv, 2018. 350 s. [in Ukrainian].
[Західно-Українська Народна Республіка: 1918—1923: Уряди. Постаті. Упор. М. Литвин, І. Патер, І. Соляр. Львів, 2018. 350 с.].
24. Hrushevskiy, M. Shvedsko-ukrainskyi soiuз 1708 r. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka.* 1909. ХСІІ. 6: 7-20 [in Ukrainian].
[Грушевський М. Шведсько-український союз 1708 р. *Записки Наукового товариства імені Шевченка.* 1909. Т. ХСІІ. Кн. 6. С. 7—20].
25. Kupchynskiy, O. (Ed.). *Bibliohrafiia Zapysok Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka.* Tomu I—CCXL. 1892—2000. Lviv, 2003. 742 s. [in Ukrainian].
[Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи I—CCXL. 1892—2000. За ред. О. Купчинського. Львів, 2003. 742 с.].
26. Pater, I. *Soiuз vyzvolennia Ukrainy: problemy derzhavnosti i sobornosti Ukrainy.* Lviv, 2000. 346 s. [in Ukrainian].
[Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності України. Львів, 2000. 346 с.].
27. Korduba, M. Pryizd prof. Hrushevskoho do Lvova (osobysti spomynu). *Visnyk SVU.* 1916. 127: 795-796 [in Ukrainian].
[Кордуба М. Приїзд проф. Грушевського до Львова (особисті спомини). *Вісник СВУ.* 1916. Ч. 127. С. 795—796].
28. Korduba, M. Hrushevskiy pro “nashu polityku”. *Visnyk SVU.* 1916. 127: 795-796 [in Ukrainian].
[Кордуба М. Грушевський про «нашу політику». *Вісник СВУ.* 1916. Ч. 127. С. 795—796].
29. Redaktsiina stattia. *Visnyk SVU.* 1916. 127: 777-778 [in Ukrainian].
[Редакційна стаття. *Вісник СВУ.* 1916. Ч. 127. С. 777—778].
30. Profesor Mykhailo Hrushevskiy (z pryvodu 50-littia urodyu). *Visnyk SVU.* 1916. 127: 778-781 [in Ukrainian].
[Професор Михайло Грушевський (з приводу 50-ліття уродин). *Вісник СВУ.* 1916. Ч. 127. С. 778—781].
31. Harkusha, D. Profesor Mykhailo Hrushevskiy. *Rozvaha.* Freistadt, 1916. 12: 2 [in Ukrainian].
[Гаркуша Д. Професор Михайло Грушевський. *Розвага.* Фрайштадт, 1916. Ч. 12. С. 2].
32. Simovych, V. *Taborovi vydannia pid chas viiny.* *Knyhohliub.* Кн. 1. Praha, 1927. 43-50 [in Ukrainian].
[Сімович В. Таборові видання під час війни. *Книголюб.* Кн. 1. Прага, 1927. С. 43—50].
33. Vasylyk, I. Kost Levytskyi: vid advokata do premiera ZUNR. Kyiv, 2012. 176 s. [in Ukrainian].
[Василик І. Кость Левицький: від адвоката до прем'єра ЗУНР. Київ, 2012. 176 с.].
34. Melnyk, Ya. I ostatnia chast dorohy... Ivan Franko v 1914—1916 rr. Lviv, 1995. 72 s. [in Ukrainian].
[Мельник Я. І остання часть дороги... Іван Франко в 1914—1916 рр. Львів, 1995. 72 с.].
35. Truba R. Omelian Terletskyi (1873—1958). Lviv. 2013. 84 s. [in Ukrainian].
[Труба Р. Омелян Терлецький (1873—1958). Львів, 2013. 84 с.].
36. Лутвун, М., Лутвун Т. Іван Кругіакієвч у наутси, політытси і повсиакденні. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist.* Lviv, 2022. 36: 160-179 [in Ukrainian].
[Литвин М., Литвин Т. Іван Крип'якевич у науці, політиці, повсякденні. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Вип. 6. Львів, 2022. С. 213—233].

37. Kravchuk, A. (Ed.). Mytropolyt Andrei Sheptytskyi: zhyttia i diialnist: Dokumenty i materialy 1899—1944. T. 2: Tserkva i suspilne pytannia. Kn. 2: Lystuvannia. Lviv, 1999. 1096 [in Ukrainian].
[Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність: Документи і матеріали 1899—1944. За ред. А. Кравчука. Т. 2: Церква і суспільне питання. Кн. 2: Листування. Львів, 1999. 1096 с.]
38. Vysotskyi, R. Patsyifikatsiia Halychyny 1930 r.: Dokumenty. T. 1. Lviv, 2019. 698 s. [in Ukrainian].
[Висоцький Р. Пацифікація Галичини 1930 р.: Документи. Т. 1. Львів, 2019. 698 с.]
39. Rahuha, Ya. Zakhidna Ukraina i Holodomor 1932—1933 rr.: Moralno-politychna i materialna dopomoha postrazhdalym. Lviv, 2008. 248 s. [in Ukrainian].
[Папуга Я. Західна Україна і Голодомор 1932—1933 рр.: Морально-політична і матеріальна допомога постраждалим. Львів, 2008. 248 с.]
40. Skochylias, I., Khalak, N. (Eds.). Hrushevskiy Mychailo. Istoriiia Ukrainy-Rusy. Neohrafichnyi ta etnichnyi pokazhchuk. Lviv, 2010. 470 s. [in Ukrainian].
[Грушевський Михайло. Історія України-Руси. Географічний та етнічний показчик. Упор. І. Скочилиас, Н. Халак. Львів, 2010. 470 с.]
41. Zubyk, R. Polska kolonizatsiia i partseliatsiia na nashii terytorii. *Kooperatyvna respublika*. Lviv, 1931. 3: 100-110 [in Ukrainian].
[Зубик Р. Польська колонізація і парцеляція на нашій території. *Кооперативна республіка*. Львів, 1931. № 3. С. 100—110].
42. Helei, S. Roman Zubyk pro kolonizatsiiu polskoiu derzhavnoiu vladoiu ukrainskykh zemel u Skhidnii Halychyni, Polissi ta na Volyni u period mizh Pershoiu ta Druhoiu svitovomu viinamy. *Visnyk NTSb*. Lviv, 2009. 62: 48-55 [in Ukrainian].
[Гелей С. Роман Зубик про колонізацію польською державною владою українських земель у Східній Галичині, Поліссі та на Волині у період між Першою та Другою світовими війнами. *Вісник НТШ*. Ч. 62. Львів, 2009. С. 48—55].
43. Savchuk, V. Advokatska, ekonomichna i hromadsko-politychna diialnist Stepana Fedaka (1861—1937). Lviv, 2020. 304 s. [in Ukrainian].
[Савчук В. Адвокатська, економічна і громадсько-політична діяльність Степана Федака (1861—1937). Львів, 2020. 304 с.]
44. Franko, O. Fedir Vovk — vchenyi i hromadskiy diiach. Kyiv, 2000. 378 s. [in Ukrainian].
[Франко О. Федір Вовк — вчений і громадський діяч. Київ, 2000. 378 с.]
45. Hlushko, M. Narodoznavchi studii v Naukovomu tovarystvi imeni Shevchenka (1895—2020). Lviv, 2020. 664 s. [in Ukrainian].
[Глушко М. Народознавчі студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1895—2020). Львів, 2020. 664 с.]
46. Peredyrii, V. Vydannia «Chervonoii Kalyny» (1922—1939): Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia. Lviv, 2004. 357 s. [in Ukrainian].
[Передирій В. Видання «Червоної Калини» (1922—1939): Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2004. 357 с.]
47. Svarnyk, H. Arkhivni ta rukopysni zbirky Naukovoho tovarystwa im. Shevchenka v Natsionalnii bibliotetsi u Varshavi: Kataloh-informator. Warszawa; Lviv; New York, 2005. 352 s. [in Ukrainian].
[Сварник Г. Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві: Каталог-інформатор. Варшава; Львів; Нью-Йорк, 2005. 352 с.]
48. Boiko, V. Pamiatky ukrainskoho viiska: vtraty i spadok. *Muzeum osvobozenekého boje Ukrajiny*. Praha, 2006. 113-125 [in Ukrainian].

- [Бойко В. Пам'ятки українського війська: втрати і спадок. *Muzeum osvobozeneckého boje Ukrajiny*. Praha, 2006. S. 113—125].
49. Lytvyn, M., Khakhula, L., Shkorubska, V. Merezha ta osoblyvosti orhanizatsiinoi struktury viiskovykh muzeiv Ukrainy na suchasnomu etapi. *Viiskovo-naukovy visnyk*. Lviv, 2022. 38: 77-102 [in Ukrainian].
[Литвин М., Хахула Л., Шкорубська В. Мережа та особливості організаційної структури військових музеїв України на сучасному етапі. *Військово-науковий вісник*. Вип. 38. Львів, 2022. С. 77—102].
50. Steblii, F. Ivan Karpynets (1898—1954). Lviv, 1999. 24 s. [in Ukrainian].
[Стеблій Ф. Іван Карпинець (1898—1954). Львів, 1999. 24 с.].
51. M. Skrupnyk u Lvovi: Doporovid na T-vi im. Shevchenka u Lvovi. *Dilo*. 1929. 20 veresnia [in Ukrainian].
[М. Скрипник у Львові: Доповідь на Т-ві ім. Шевченка у Львові. *Діло*. 1929. 20 вересня].
52. Korduba, M. Vrazhinnia z poizdky do Kyiva. *Dilo*. 1928. 15 kvitnia [in Ukrainian].
[Кордуба М. Вражіння з поїздки до Києва. *Діло*. 1928. 15 квітня].
53. Masnenko, V. Istorychna dumka ta natsiotvorennia v Ukraini (kinets XIX — persha tretyna XX st.). Kyiv, 2001. 439 s. [in Ukrainian].
[Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець XIX — перша третина XX ст. Київ, 2001. 439 с.].
54. Kutsyi, I. Tsyvilizatsiini identychnosti v ukrainskii istoriohrafii kintsia XVIII — pochatku XX st.: mizh Slovianshchynoiu ta Yevropoiu. Ternopil, 2016. 485 s. [in Ukrainian].
[Куций І. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVIII — початку XX ст.: між Слов'янщиною та Європою. Тернопіль, 2016. 485 с.].

Надійшла / Received 09.07.2023

Mykola LYTVYN

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Center for the Study of Ukrainian-Polish Relations,
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine (Lviv, Ukraine)
lytvynmr@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1010-2329>

SOCIO-POLITICAL ASPECT OF ACTIVITY OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY (LATE OF THE NINETEENTH — FIRST THIRD OF THE TWENTIETH CENTURIES)

The aim is to continue the reconstruction of the socio-political context of the incipience and activity of the Shevchenko Scientific Society in the late 19th — first third of the 20th centuries, which was directly or indirectly written about by its contemporary members, modern scholars, and members of the Shevchenko Scientific Society. **The actuality** is substantiated by the state of the present-day historiography of this matter, in which the socio-political aspect of the activity of the Shevchenko Scientific Society is insufficiently outlined, primarily during the interwar period. The author considered it necessary to continue asserting the opinion that a scientist has no right to stand aside from socio-political and military events in Ukraine and the world, especially now, during the latest Russo-Ukrainian war. The importance of covering the socio-political context of the activity of the abovementioned society actualizes the commemoration of the 150th anniversary of its foundation. **The theoretical and methodological background** has been built

upon the principles of historicism, multi-dimensionality, consistency, impartiality, and comprehensiveness. It facilitated the overcoming of certain historical clichés about the impossibility of combining unbiased scientific research and socio-political activity by any individual. **The scientific novelty** lies in the coverage of socio-political challenges that were actualized/solved by the members of the Shevchenko Scientific Society in their scientific, political, and professional activities in the times of Austro-Hungarian Empire, Ukrainian People's Republic, and interwar Poland. **Conclusions.** Socio-political activity of the members of the Shevchenko Scientific Society, especially representatives of the socio-humanitarian studies, has become an important factor in shaping political culture, historical and cultural memory, a means of national and political mobilization for the development of the *Ukrainian Piemonte* and the integration of the population of different lands into the all-Ukrainian national space. **The prospects for further studies.** There is a need to compile bibliographical indexes about prominent figures of the Shevchenko Scientific Society, as well as collections of documents and materials on the history of the society, its sections and commissions, and to digitize the most important collections.

Keywords: *Shevchenko Scientific Society, Ukraine, Halychyna, science, politics, culture, history, memory, statehood.*